

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת לך לך, תשע"ו
מספר 1141בית הספר ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

בעקבות הפשר החב"די למושג האמונה

מנחם ברונפמן

במדרש על פרשתנו (בראשית רבה, ריש פרק לט) מופיע משפט המשמש יסוד לאחת הנקודות הבסיסיות והעמוקות בתפיסת העולם של חסידות חב"ד (ואפשר גם של החסידות בכללה), והיא שאלת פשרו של המושג "אמונה". מה זאת אומרת להאמין? אקדים אפוא את דברי המדרש, ומתוכם נהלך בעקבות הפשר למושג "אמונה" בעולמה העמוק של תורת חב"ד.

"הציץ עליו הקב"ה"

על הפסוק: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל-אַבְרָם לְדַלְדֹלְךָ", אומר המדרש:

"וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַבְרָם לְךָ לְךָ מֵאַרְצֶךָ וְגו'" ר' יצחק פתח (תהלים מ"ה) "שמעי בת וראי והטי אזנך ושכחי עמך ובית אביך". אמר רבי יצחק משל לאחד שהיה עובר ממקום למקום, וראה בירה אחת דולקת אמר תאמר שהבירה זו בלא מנהיג, הציץ עליו בעל הבירה, אמר לו אני הוא בעל הבירה. כך לפי שהיה אבינו אברהם אומר תאמר שהעולם הזה בלא מנהיג, הציץ עליו הקב"ה ואמר לו אני הוא בעל העולם, "ויתאו המלך יפוך כי הוא אדוניך", "ויתאו המלך יפוך", ליפותיך בעולם, "והשתחוי לו", הוי "וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַבְרָם".

מה ייחוד ומה חידוש יש בקטע זה של המדרש? ובכן, מדברי המדרש אנו רואים כי לפי השקפת חז"ל אמונתו של אוהב ה' הגדול, אברהם אבינו, הייתה מיוסדת על שני שלבים: (1) הכרתו שלו עצמו את מציאות הבורא, הכרה שנבעה משיקולים אינטלקטואליים ורגשיים; (2) התגלותו של הבורא אליו; פתאום אברהם לא רק הבין שיש בורא לעולם, אלא הוא גם חווה ממש את נוכחותו באופן עמוק יותר. כביכול ראה אותו.¹

הקטע האחרון במדרש מעלה תמיהה: מהי המשמעות של הצצה זו שהציץ עליו הקב"ה על אברהם? המהר"ל מפראג מתייחס לעניין זה, וכך הוא כותב:

* מנחם ברונפמן הוא, בין השאר, מעורכי הספרים: "הראשון – רבי שניאור זלמן מליאדי"; "השביעי – רבי מנחם מענדל שניאורסון, הרבי מליובאוויטש", בהוצאת מעיינותיך.

¹ כך יש ללמוד הן מהמובאה שהמדרש מביא מן הפסוק: "שמעי בת וראי והטי אזנך" הן מהמשל על הבירה הדולקת, שכן אין שום סיבה להניח שבמקרה זה רק נשמע קולו של בעל הבירה שהציץ על התוהה האם יש לבירה זו מנהיג, אך המשיך להסתתר. בפשטות יש להבין שבעל הבירה נגלה לפני התוהה ואמר לו אני הוא בעל הבירה. כמו כן, יש ללמוד זאת מהשימוש במילים "הציץ עליו". אילו היה מדובר רק על שמיעה של בת-קול, שתי מילים אלו מיותרות הן! והיה צריך להיות כתוב: 'שמע אברהם את הקב"ה אומר אני בעל העולם' וכדומה.

האדם היודע דבר בהשגתו ובידיעתו, הידיעה הזאת היא ידיעת האדם. והוא (=ומה) שהוא מאמין בו – זה שהוא מצד השם יתברך אשר מאמין, והוא נמשך אליו לגמרי ומפני כך בוודאי גדולה מדריגתו.²

המהר"ל קובע, אפוא, שהאמונה באלוקים היא מושג המכיל יותר מידיעה רגילה של האדם. היא מגיעה מה' יתברך. לפי תורת חב"ד, ההסבר לכך הוא שבנקודת השורש שלה, האמונה היא מושג עמוק יותר מהשכל.

דומה כי בשפת העם, אמונה היא סוג של הסתמכות על ידיעה כלשהי, שהיא פחות מבוססת מידיעה הבאה כתוצאה משיקולים לוגיים, חזקים ככל שיהיו, דוגמת: "איני יודע בוודאות שכך אכן אירע, אבל אני מאמין שזה מה שקרה". אמונה כזאת היא אכן פחותה במעלתה מן הידיעה הנובעת מהוכחות שכליות, כי ברור שכאשר אדם בוטח באלוקים מפני שהוא משוכנע באופן שכלי בקיומו, הרי תחושת הוודאות שלו ובטחונו הרב חזקים יותר ממי שמאמין רק כי כך קיבל במסורת מאבותיו.

הנשמה רואה

בתורת חב"ד, המיוסדת בעניין זה על דברי המהר"ל המצוטטים לעיל, האמונה היא דבר עמוק יותר הן ממסקנת שיקול הדעת הלוגי הן מהסתמכות על מידע שנמסר במסורת.

כאשר אדם רואה בעיניו תופעה מסוימת, אין ביכולתו להכחיש את העניין, גם אם ההתרחשות הזאת איננה סבירה בעיניו. הוא ראה זאת, והראייה מספקת לאדם אימות והוכחה שנוגעת בנפשו בצורה עמוקה יותר מאשר קביעה של השכל. אמנם ייתכנו מצבים של אילוזיה, אבל לצורך ההדגמה נשתמש בתרגיל מחשבתי שעל פיו ברור לו לאדם שבמקרה זה לא היו מעורבים שום סוג של אשליה ודמיון כוזב. במובן מסוים, עקרון ההפרכה של פופר יכול להמחיש לנו את העניין. די לו בחיזיון אחד במציאות, כדי להפריך תאוריה הגיונית ומנומקת. לעומת זאת, האמונה באלוקים יונקת ונושמת מראייתה של הנשמה את הקב"ה, "אף על גב דאיהו לא חזי – מזליה חזי" (כלשון הבבלי, מגילה ג ע"א), "דהנשמה כמו שהיא למעלה היא רואה... וכן עניין האמונה שמעצם הנשמה".³ אמונה זו בה' עמוקה ותקיפה היא לאין ערוך מההכרה כתוצאה מהוכחות שכליות.

זוהי אפוא המשמעות של דברי המדרש "הציץ עליו הקב"ה ואמר לו אני הוא": בידעת הבורא הבאה מתוך הכרת השכל, שזהו השלב הראשון באמונת אברהם אבינו ע"פ המדרש, הרי מה שנרגש במצב זה היא **מציאות השכל של האדם, והנבראים הם המשמשים הוכחה על הבורא.** לעומת זאת, באמונה במדרגה העמוקה שבה, הידיעה והוודאות נובעים מהתגלותו וממציאותו של הבורא המאיר ומתגלה בנשמה.

לפי המתבאר בתורת חב"ד, האמונה היא התאמתות וביטחון במציאות ה' ברמה עמוקה הרבה יותר מאשר כל השגה שכלית. כי כאשר האמונה או הידיעה נובעת רק מצד השכל, הרי כשמתעוררת קושיה כלשהי הסותרת את ההוכחה הקודמת – היא מטילה שמץ של ספק בידיעה הקודמת. אבל אמונה הנובעת מכך שהאדם, ששורש נשמתו באלוקים חיים, "רואה" אלוקות, הוודאות מוחלטת כל כך ששום הוכחה שכלית, חזקה ככל שתהיה, אינה יכולה לערער אותה.

זה הוא בעצמו

הרבי הרמ"מ מליובביץ' זצ"ל חידש והוסיף בעניין זה נקודה עמוקה מאוד. לשון ראייה, אומר הרבי, נופלת על דבר שנמצא מחוץ למציאותו של האדם. האדם משתמש בלשון "ראיתי" כדי לתאר דבר מה שהוא ראה, שנמצא חיצונית לו. אבל כלום האדם זקוק לעמוד לפני המראה כדי לראות שהוא חי? **זהו הוא בעצמו, ומגוהך בכלל לחשוב במונחים כאלה של ראייה לגבי האדם עצמו.**

וזאת הנקודה. יהודי הוא "חלק א-לוה ממעל"; שורש נשמתו של היהודי, כדברי הזוהר, היא בה' עצמו: "ישראל וקודשא בריך הוא כולא חד". וזהו גם שורש האמונה הישראלית: ממש כמו שהוא מרגיש ויודע שהוא חי ואינו צריך לראות או להוכיח את זה באמצעות שיקול לוגי, כך גם, מבחינת

² רבי יהודה ליווא בן בצלאל, גבורות ה', פרק ט.

³ זוהי לשונו של אדמו"ר רבי שלום בער שניאורסון, מליובאוויטש, "המשך תעור"ב", קה"ת: ניו יורק, תשנ"ב, ח"א, עמ' קיד. יסוד זה מונח אצל: רש"ז מליאדי, תניא, פרקים יח-יט בהרחבה.

היסוד הפנימי של הדברים, נשמת היהודי אינה צריכה להוכחות ולהסברים על מציאות ה'. וכשהנשמה מאירה, ממילא אמונה זו מאירה גם באדם עצמו.⁴ והנה הסבר זה בלשונו של הרבי:

דשורש האמונה הוא מעצם הנשמה, שלמעלה מן [בחינת] "מזלייהו חזי". דזה שעצם הנשמה מקושרת באלקות, היא התקשרות עצמית שאינה תלויה בסיבה (כלשהי), גם לא בעניין הראייה שלמעלה מהשכל.⁵

תמצית מודל האמונה בתורת חב"ד

למעשה, המבואר לעיל מהווה חלק אחד ממודל האמונה הגדול של חב"ד, שהיריעה כאן קצרה מלדון בו בפירוט הראוי. נתמצת אפוא את המודל:⁶

- א. האמונה ביסודה איננה פעולה מחשבתית חיצונית אלא היא עצם זהותו של האדם הישראלי בהיותו חלק א-לוה ממעל, וממילא אין האמונה חשיבה חיצונית.
- ב. האמונה במציאות ה', היא האמונה בבחינת האלוקות שהיא "סוכב כל עלמין", דהיינו: הטרנסצנדנטיה האלוקית. לשון אחר, האמונה רלוונטית לגבי מה שהוא למעלה מהשכל – הדרגה של אלוקות שאינה מצומצמת לבחינה של חכמה והשגה.
- ג. ידיעה באלוקות – התכונות באימנציה האלוקית, בדרגות האלוקות המצומצמות והמתלבשות בתוך העולם, "ממלא כל עלמין". אין הכוונה למחקר של ראיות והוכחות פילוסופיות, שהרי הדבר מיותר מנקודת המוצא שאמונה היא הזהות האלוקית של היהודי. אבל על כך נאמר "דע את אלוקי אביך": דע מלשון התקשרות והתחברות. על האדם להתבונן באופן שהאלוקות ית' תומחש ותורגש אצלו כמשהו מוחשי וחוויתי כביכול, ולא רק כמשהו נשגב ומרומם.

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
הדף מופיע באינטרנט באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן
בכתובת: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha>
כתובת המייל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' עמוס פריש
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

⁴ וזהו יסוד הדגש של חב"ד ללמוד בעומק וברוחב בדברים המדברים לראש וללב גם יחד על ענייני אחדות ה'. כי לפי גישה זו, הלימוד הזה מביא להארת הנשמה באדם ומיניה וביה לכך שגם האמונה במובנה העמוק והיסודי מתחזקת ומתעצמת ובאה לגילוי עוד יותר.

⁵ אדמו"ר רמ"מ שניאורסון מליובאוויטש, **תורת מנחם ספר המאמרים מלוקט**, קה"ת: ניו יורק, תשס"ב, ח"ג, עמ' לו.

⁶ לאחרונה נידון מודל זה באריכות במאמרו של הרב נחום גרינולד: "המאמר היסודי של רבינו (האדמו"ר הזקן), בעל התניא) על היחס בין האמונה ודעת", בתוך: **הרב – רבינו אדמו"ר הזקן** פרקי חקר, בירורים בהיווצרות והתהוות משנת חב"ד ועוד (עורך: הרב נחום גרינולד), מכון הרב: תשע"ה, עמ' תעג- תקה. ראו שם ההפניות הרלוונטיות.